

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-75-94>

УДК 388.48

ОРГАНІЗАЦІЯ ТУРИЗМУ В ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ ЗОНІ ВІДЧУЖЕННЯ У ДОВОЄННИЙ ПЕРІОД ТА ПОВОЄННІ ПЕРСПЕКТИВИ

ORGANIZATION OF TOURISM IN THE CHERNOBYL EXCLUSION ZONE IN THE PRE-WAR PERIOD AND POST-WAR PROSPECTS

Худоба Володимир Володимировичкандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри туризму,
Львівський державний університет фізичної культури
імені Івана БоберськогоORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4472-951X>**Ващишин Ярослав Миколайович**аспірант,
Львівський державний університет фізичної культури
імені Івана БоберськогоORCID: <https://orcid.org/0009-0007-6694-0408>**Khudoba Volodymyr, Vashchyshyn Yaroslav**

Lviv Ivan Bobersky State University of Physical Culture

Стаття присвячена дослідженню організаційних засад туристичної діяльності на території Чорнобильської зони відчуження, а також виявленню перспектив повоєнного відновлення туризму на цій території. У статті обґрунтовано, що відновлення відвідування Чорнобильської зони відчуження для туристів можливе за умови допустимих норм радіаційного рівня забруднення цієї території, а також відсутністю загрози повторного нападу рф. Акцентовано увагу на важливості збереження інструментів, які використовувалися для організації відвідування Чорнобильської зони у довоєнний період і забезпечували прозорість та доступність цієї процедури. Обґрунтовано потребу впровадження інноваційних підходів щодо організації туристичної діяльності у Чорнобильській зоні відчуження. Запропоновано комплекс заходів для успішного відновлення туризму в Чорнобильській зоні після завершення бойових дій.

Ключові слова: Чорнобильська зона відчуження, туристичний об'єкт, туристичні маршрути, туристичні ресурси, Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник, електронний квиток.

The article focuses on the study of the organizational principles of tourism activity in the Chornobyl Exclusion Zone territory, the development of a vision for its transformation in the post-war period, considering security factors, and the identification of prospects for post-war tourism restoration in this area. Methods of analysis, systematization and generalization, as well as historical and dialectical methods were applied in the process of scientific research. These methods allowed to systematize information obtained from various sources, to analyze the rules of tourist visits to the Chornobyl Exclusion Zone. In this article, it is justified that the resumption of visits to the Chornobyl Exclusion Zone for tourists is possible provided that the permissible norms of radiation contamination of this territory are assembled, confirmed by official environmental monitoring data, and there is no threat of a new attack by the Russian Federation. The authors emphasize the importance of preserving the developed tools that were used to organize visits to the Chornobyl zone in the pre-war period and ensure the transparency and accessibility of this procedure. The need for the implementation of innovative approaches in the system of measures for organizing tourist activities in the Chornobyl Exclusion Zone is substantiated. Among such modern tools, interactive maps and virtual tours of places where an increased level of radiation contamination persists, as well as augmented reality in locations where life used to be bustling and now wildlife is coming, can be used. Moreover, it is crucial to ensure the accessibility of the Chornobyl Zone for tourists with disabilities. A set of measures has been offered for the successful restoration of tourism in the Chornobyl zone after the end of the invasion: to conduct complete demining of the territory, restore damaged infrastructure and modernize the access control system, conduct radiation monitoring and ensure the safety of routes, and restore the work of licensed tour operators who specialized in organizing Chornobyl tours.

Keywords: Chornobyl Exclusion Zone, tourist site, tourist routes, tourist resources, Chornobyl Radiation and Ecological Biosphere Reserve, electronic ticket.

Постановка проблеми. Чорнобильська зона відчуження – територія площею приблизно 2600 км², яка зазнала радіаційного ураження та стала забороненою для відвідування внаслідок найбільшої в історії людства ядерної катастрофи, яка сталася 26 квітня 1986 на Чорнобильській атомній електростанції. Попри те, що з усієї цієї території примусово було відселено усіх мешканців через загрозу для їхнього життя і здоров'я внаслідок згубного впливу радіаційного випромінювання, згодом розпочалося масове відвідування Чорнобильської зони туристами з усього світу, піковий період якого припав на 2019 рік. Пандемія COVID-19 з 2020 року призупинила туристичні потоки, а згодом повномасштабне вторгнення РФ на територію України з 2022 року призвело до повної заборони туристам відвідувати Чорнобильську зону.

Однак туристична привабливість Чорнобильської зони не втрачена. Про перспективи відродження туризму свідчить нещодавно підписаний між ДП «Чорнобильська атомна електростанція» та органами влади м. Славутич меморандум про співпрацю з метою розвитку місцевого туризму як частини післявоєнного відновлення регіону. Очікується, що реалізація меморандуму про співпрацю сприятиме розвитку туристичної привабливості Славутицької громади та регіону в цілому, збереженню історичної пам'яті та формуванню позитивного іміджу як на національному, так і на міжнародному рівнях. У межах меморандуму передбачена підтримка міського музею Славутича, туристично-інформаційного центру, а також розширення експозицій, присвячених історії Чорнобильської АЕС, історії будівництва міст Прип'ять і Славутич, а також ліквідації наслідків аварії, що сприятиме глибшому розумінню подій 1986 року. Також пропонуються «тематичні екскурсії» та спільні туристичні, культурні, освітні та навчальні заходи – конференції, фестивалі, екскурсії, навчальні тури для студентів, тематичні заходи на тему Чорнобиля, екології та сталого розвитку за участі спеціалістів ДП ЧАЕС, установ та організацій міста, науковців і туристів» [1].

Таким чином, актуальним науковим і практичним завданням є комплексне вивчення особливостей організації відвідування Чорнобильської зони відчуження у довоєнний період з врахуванням радіаційних обмежень та окреслення заходів, які необхідно впроваджувати для успішного відродження Чорнобильського туризму, з використанням сучасних інноваційних інструментів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика організації туристичної діяльності на території Чорнобильської зони відчуження останнім часом дещо втратила фокус уваги дослідників через повну заборону відвідування цієї території внаслідок повномасштабної російсько-українсько-української війни. Водночас, у довоєнний період аналіз Чорнобильської зони як унікального туристичного напрямку проводили В. Худоба, Р. Скабара та М. Самарцева [2]; туристичний потенціал Чорнобильської зони ґрунтовно дослідила М. Банашкевіч [3], а діаметрально протилежний погляд на Чорнобильську зону як місце ядерної катастрофи та туристичний центр представила А. Ісальська [4]. Глибокий теоретичний аналіз інноваційних підходів до цифровізації екскурсійної діяльності в умовах трансформації туристичного простору, проведений Т. В. Лисюк та Б. Т. Костівим [5], може бути використаний для вдосконалення організації туристичної діяльності в Чорнобильській зоні. Відтак сучасні реалії воєнного стану, наслідки воєнної агресії Росії та перспективи повоєнного відродження туризму вимагають перегляду сформованих правил відвідування Чорнобильської зони відчуження та доповнення їх сучасними інноваційними інструментами.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою цього дослідження є аналіз організації туристичної діяльності у Чорнобильській зоні відчуження, а також окреслення перспектив повоєнного відновлення туризму на цій території. Завдання: проаналізувати нормативно-правові вимоги, якими було визначено порядок відвідування Чорнобильської зони відчуження та з'ясувати особливості їхнього практичного застосування; визначити фактори, які зумовили динаміку туристичних потоків в період 2010-2022 років; виявити основні проблеми, які потрібно вирішити для успішного відродження Чорнобильського туризму в повоєнний період.

Виклад основного матеріалу дослідження. Першими відвідувачами Чорнобильської зони були «сталкери», які прагнули, ризикуючи своїм здоров'ям, особисто побувати на місці найбільшої техногенної катастрофи людства і побачити на власні очі наслідки цієї трагедії. Згодом цей вид техногенного, або ж «темного» туризму ставав дедалі популярнішим, особливу цікавість викликало застигле в часі місто-привид Прип'ять, з якого за кілька днів після аварії на ЧАЕС було примусово евакуйовано все населення.

Влада вирішила легалізувати туристичне відвідування Чорнобильської зони відчуження після того, як чорнобильський туризм фактично вже набув масового характеру. Організаційно-правові засади туристичної діяльності в межах Чорнобильської зони почали формуватися з врахуванням необхідності визначення мінімальних гарантій радіаційної безпеки для відвідувачів. Оскільки рівень радіаційного забруднення території досить суттєво відрізнявся на окремих ділянках, то потрібно було провести заміри радіаційного фону і прокласти безпечні маршрути, відхилення від яких було суворо заборонено, адже створювало загрозу для здоров'я туристів.

У 2011 році український уряд відкрив зону відчуження для туристів віком від 18 років. Вона залишається одним із найбільш радіоактивних місць на Землі, хоча влада наполягає, що тепер її безпечно відвідувати [6]. Для цього Наказом Міністерства надзвичайних ситуацій України від 02.11.2011 р. №1157 було затверджено Порядок відвідування зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення [7], який і досі застосовується. Цей документ був розроблений відповідно до Законів України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», «Про інформацію», з метою впорядкування відвідування зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення.

На сайті CNN Travel у статті «Чорнобиль, місце ядерної катастрофи, нині туристична зона» 2016 року [4] наголошується, що Чорнобиль був настільки привабливий для фотографів, що в 2012 році була запущена спеціальна лінія турів (chernobylphoto.com), щоб задовольнити цей попит. «Незаймані краєвиди, дика природа, контраст минулого і теперішнього роблять Чорнобиль справді цікавим для фотографів. Люди фотографують збережені комуністичні артефакти, їх приваблює атмосфера, а також трагічна історія, що стоїть за цим», – каже Домінік Орфанус, колишній екскурсовод у Чорнобильській зоні, який у 2016 році був генеральним директором компанії CHERNOBYLwel.come, що з 2008 року організовувала екскурсії до Чорнобиля [4]. Прип'ятський парк атракціонів був найпопулярнішим туристичним об'єктом. Офіційне відкриття парку атракціонів було заплановане на 1 травня 1986 року, але за кілька днів до цього місто евакуювали, оскільки 26 квітня 1986 року сталася аварія на Чорнобильській АЕС.

Порядок відвідування Чорнобильської зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення є досить детальним, окремо передбачено правила санітарно-пропускного режиму. На територію Чорнобильської зони не допускаються неповнолітні особи, після закінчення відвідування Зони відчуження відвідувачі проходять обов'язковий індивідуальний дозиметричний контроль одягу, взуття, особистих речей, а також транспортних засобів. При забрудненні, що перевищує встановлені контрольні рівні, особистий одяг, взуття, речі підлягають дезактивації [7].

Неухильне дотримання цього Порядку підтверджує кореспондент авторитетного видання *Al Jazeera*, який зазначає, що на виході із Зони кожен має пройти два раунди радіаційного контролю, під час якого сканери перевіряють наявність радіоактивного пилу. Більшість відвідувачів користуються послугами кількох туристичних компаній, які курсують автобусами до Чорнобиля. За невелику плату вони також надають туристам власні лічильники Гейгера для вимірювання рівня радіації. Блейк Сіфтон зауважив, що Зона відчуження управляється окремою юридичною особою від решти України, і паспорти ретельно перевіряються, коли відвідувачі проходять через два контрольні-пропускні пункти в Зону [6]. Тут мається на увазі окремий орган управління – Державне агентство з управління зоною відчуження (ДАЗВ), а перевірка паспортних даних здійснюється через те, що Чорнобильська зона є режимним об'єктом.

На тридцяті роковини аварії на Чорнобильській АЕС кореспондентка CNN Аніта Ісалска опублікувала репортаж, у якому детально описала умови відвідування Зони відчуження і свої враження від побаченого там особисто. Вона підтвердила, що відвідувачі ретельно перевіряються на предмет радіаційної безпеки, а маршрути і склад екскурсій суворо регламентовані. Вони підписують застереження про заборону торкатися будь-яких предметів чи рослинності, або навіть сидіти на землі. Вихід із Зони відчуження також строго контрольований, обов'язково сканери перевіряють рівень радіації на тілі тих, хто відвідував Зону. Якщо лунає сигнал тривоги сканера, охоронці очищають людину від радіоактивного пилу, перш ніж їй дозволять піти [4].

Дослідники зауважують, що 2018 рік став проривом у ставленні до Зони як туристичного продукту. Саме тоді відбувся перехід від реагування на попит до його цілеспрямованого

формування через конкретні дії суб'єктів, які усвідомили, що туризм у Зоні давно перестав бути «додатковою вигодою» для управління її ресурсами [3, с. 74]. Безумовно, спрощення процедури відвідин зони, зокрема, введення електронного пропуску, а також створення додаткової інфраструктури, вихід низки документальних фільмів, численні комп'ютерні ігри, серед яких STALKER та Ізотопіум, у своїй сукупності вплинуло на туристичний бум до Чорнобильської зони [2, с. 112].

Більше змін у підходах до туризму в Зоні відчуження відбулося після знакового Указу президента України від 10 липня 2019 року, що був прийнятий з метою стимулювання відродження територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, підтримки природоохоронної діяльності на цих територіях, створення умов для використання їх туристичного потенціалу, популяризації та утвердження бренд-меседжу «Безпечний Чорнобиль» [8]. Було передбачено створення нових маршрутів відвідування, зокрема маршруту з використанням водних шляхів, з облаштуванням відповідних контрольно-пропускних пунктів [8].

Нові туристичні маршрути, включаючи водні, повітряні та велосипедні, були марковані восени 2019 року, їхня кількість зросла до 21, а згодом, у довоєнний період, їх вже було 26 [13]. У ключових точках туристичних маршрутів було встановлено інформаційні кіоски з картами, розташуванням поселення та правилами відвідування місцевості, а QR-коди дозволили дізнатися про історію місця та його історичну спадщину. Чорнобиль також було визнано одним із найважливіших «Магнітів

України». Дослідники зазначають, що реальний грошовий внесок від туристичних в'їздів до Чорнобильської зони на національний туристичний ринок та українську економіку загалом досяг 22,6 мільйона євро у 2019 році. Оцінки, зроблені наприкінці 2019 року, навіть свідчили про 200 000 відвідувачів, які потенційно могли прибути наступного року, проте через спалах пандемії COVID-19, 2020 рік докорінно змінив усі прогнози щодо розвитку туризму та характеру відвідувань [3, с. 74].

Кількість відвідувачів Зони відчуження до моменту тимчасової окупації свідчить про її надзвичайну популярність серед туристів. За нашим запитом про надання публічної інформації щодо динаміки туристичних потоків на території Зони відчуження у період 2010–2022 років, ДАЗВ у своїй відповіді від 30.05.25 надало інформацію про динаміку відвідувань території Зони відчуження з ознайомчою метою з 2015 року, оскільки відсутні відповідні дані у період 2010–2014 років. Стрімкий ріст відвідування ЧЗВ припадає на період з 2015 до 2019 року, де потік відвідувачів збільшився з 8 до 124 тис. Причому у 2019 р. 80% туристів були іноземці [10]. Серед країн-лідерів, громадяни яких побували в Чорнобилі, є Польща, США, Німеччина та Велика Британія. Динаміка кількості відвідувачів протягом 2015–2022 років демонструє, як зовнішні фактори (серіал НВО, пандемія, війна) кардинально впливали на туристичний потік до Чорнобильської зони (Рис.1).

Початок 2020 року показав нові тенденції до зростання туристичного потоку і встановлення нового рекорду, але, починаючи з березня 2020 року, пандемія COVID-19 зумо-

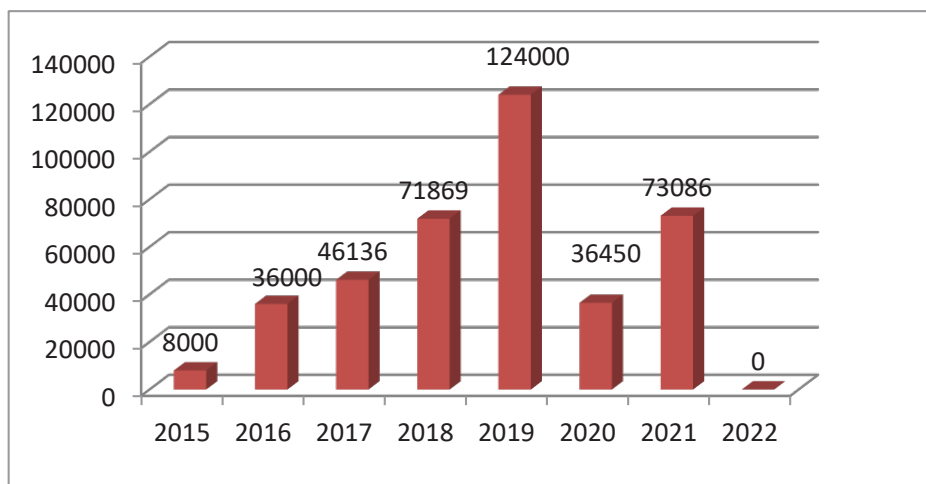

Рис. 1. Динаміка відвідуваності Чорнобильської зони у період 2015–2022 років

Джерело: сформовано на основі [10]

вила різке падіння показників відвідуваності Чорнобильської зони на 71% внаслідок запровадження санітарних обмежень, послаблення яких призвело до певного пожвавлення туризму в наступному році. Однак внаслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну відвідування Зони відчуження було повністю заборонено.

М. Банашкевич зауважує, що у доковідний період Україна була одним із найбільш «бюджетних» туристичних напрямків у Європі. У 2018 році за вартістю життя вона була визнана однією з найнижчих, що, очевидно, стало вагомим аргументом на користь вибору Києва туристами, які шукають нових вражень за низькою ціною. Той факт, що міські відпустки в Києві стали модними, відобразився і на збільшенні туристичного потоку в Чорнобилі. Як і Версаль для Парижа та Освенцим для Кракова, Чорнобильська зона відчуження для Києва стала основним варіантом одноденної поїздки для людей, які прибували до столиці України. У 2019 році Чорнобильська зона отримала багато резонансу в соціальних мережах, політичні обставини змінилися, а привабливість української вартості залишилася – це були фактори, які, безумовно, підготували ґрунт для туристичного буму. Спрощення процедур та розвиток інфраструктури також відіграли роль, яку важко переоцінити [3, с. 75].

У повоєнний період для ефективного розвитку системи відвідування території Заповідника необхідно продовжувати розвивати відповідну туристичну інфраструктуру. У Проєкті організації території Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника та охорони його природних комплексів, затвердженому Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України 09 листопада 2021 року № 737, передбачено з цією метою облаштування місць тимчасової зупинки відвідувачів як на водних, так і на сухопутних маршрутах, встановлення 14 інформаційних щитів рекреаційного змісту з картосхемами основних маршрутів та об'єктів відвідування. Окрім того, для розвитку привабливості території було заплановано створення 2 музеїв: Музей браконьєрства і Музей культури та побуту часів соціалізму [9].

Однак реалізації цих планів завадила війна. До природоохоронних та радіаційних причин обмеження відвідування Чорнобильської зони сьогодні додався комплекс інших чинників, зумовлених повномасштабним вторгненням росії на територію України.

Зокрема, якраз через кордон України з Білорусією у межах Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника і розпочався наступ російської армії на Київ. Відтак майже місяць російські військові перебували на найбільш радіаційно забрудненій території Чорнобильської зони відчуження – у Рудому лісі.

Від початку повномасштабної війни Чорнобильська зона досі закрита для звичайних відвідувачів та туристів. Доступ мають тільки державні та військові делегації. Російські військові завдали значних збитків заповіднику, вирубуючи дерева для фортифікаційних споруд та копаючи окопи, що через високий рівень радіаційного забруднення поверхневого шару землі спричинило підвищення радіаційного фону на цій території. Крім того відомі факти ушкодження інфраструктури, руйнування та викрадення вартісного обладнання, яким здійснювався радіаційний та екологічний моніторинг, інші наукові дослідження у Чорнобильському радіаційно-екологічному біосферному заповіднику.

Зростаюча динаміка туристичних потоків у період 2010–2021 років та високі показники фінансових надходжень для України внаслідок відвідування Чорнобильської зони іноземцями на рівні 22,6 мільйона євро у 2019 році свідчать про обґрунтовані перспективи відродження Чорнобильського туризму у повоєнний період через унікальну привабливість туристичних об'єктів, які майже у незміненому вигляді збереглися на місці найбільшої техногенної катастрофи на планеті [12; 14].

Після завершення війни ця територія знову зможе стати місцем туристичного відвідування, однак з дотриманням усіх радіаційних обмежень і винятково у межах маркованих стежок. Вважаємо, що вже зараз варто подбати про впровадження інноваційних підходів для залучення туристів до Чорнобильської зони відчуження. Серед таких сучасних інструментів можуть використовуватися віртуальні тури по місцях, де зберігається підвищений рівень радіаційного забруднення, зокрема, безпосередньо біля четвертого реактора ЧАЕС, де і відбувся вибух у 1986 році.

Дослідники вказують, що систематизовані в роботі інноваційні інструменти цифровізації, зокрема віртуальна (VR) та доповнена реальність (AR), мобільні додатки, інтелектуальні аудіогіди, інтерактивні карти та гейміфіковані квести довели свою ефективність. Вони дозволяють: розширити цільову аудиторію завдяки дистанційному

формату та мовній/фізичній інклюзивності; зберегти та популяризувати навіть втрачені або зруйновані об'єкти; підтримати емоційне відновлення суспільства через інтерактивне осмислення історії та пам'яті; стимулювати внутрішній туризм і розвиток громад, особливо в умовах постконфліктного відновлення. Також окремої уваги заслуговує інклюзивний потенціал цифровізації, адже впровадження адаптивних технологій (аудіогіди зі змінною швидкістю, AR-навігація з жестовою мовою, мобільні додатки з спеціальними режимами) дають змогу залучити до екскурсійної діяльності тисячі людей з інвалідністю, зокрема тих, хто постраждав внаслідок війни [5]. Саме тому надзвичайно важливо забезпечити безбар'єрний простір для відвідування Чорнобильської зони для туристів з інвалідністю.

Українські журналісти, які відвідали Чорнобильську зону в 2024 році, не виключають, що легальний чорнобильський туризм має шанс відродитися. Однак констатують, що сталкерські походи до Прип'яті стали неможливими на багато років наперед через міни, які залишили в лісах Полісся українські військові, щоби запобігти повторному наступу на Київ зі сторони Білорусі, а також через хаотичне мінування Чорнобильської зони окупантами [11]. Відтак першим кроком, який має бути зроблений для відродження чорнобильського туризму, є розмінування цієї території.

Висновки. Відвідування Чорнобильської зони відчуження у повоєнний період повинно здійснюватися з дотриманням тих правил, які вже застосовувалися і були адаптовані до значної кількості відвідувань. Варто і надалі представниками уповноваженого органу (ДАЗВ) строго контролювати дотримання санітарно-пропускного режиму в Зону на основі електронного квитка через модернізовані КПП і перевіряти рівень радіації на виході з неї. Пересування відвідувачів у межах Чорнобильської зони має здійснюватися за визначеними маршрутами у супроводі професійного інструктора.

Залучення туристів, які цікавляться Чорнобильською тематикою, однак побоюються відвідувати саму Чорнобильську зону через загрозу радіаційного забруднення та замінування території, має перспективу, якщо частину рухомих артефактів, якими багате місто-привид Прип'ять, буде перенесено до Славутича. Тому актуальним напрямом розвитку Чорнобильського туризму може стати не тільки dark-туризм, але й історичний туризм. Однак основним туристичним «магнітом» все одно залишиться Зона відчуження як німий свідок найбільшої техногенної катастрофи на планеті, адже туристів приваблює постапокаліптична атмосфера зони, де дика природа завойовує територію, колись населену людьми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Chernobyl looking to develop tourism post-war. World Nuclear News. ENERGY & ENVIRONMENT. Monday, 9 June 2025. URL: <https://www.world-nuclear-news.org/articles/chernobyl-looking-to-develop-tourism-post-war> (дата звернення: 10.06.2025 р.).
2. Худоба В., Скабара Р., Самарцева М. Чорнобильська зона відчуження як унікальний туристичний напрямок. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Географія*. 2021. № 50 (1). С. 111–118. DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.21.1.13>
3. Banaszekiewicz M. Tourism and Heritage in the Chernobyl Exclusion Zone. *Heritage, Tourism, and Community*. 2022. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003189596>
4. Chernobyl, site of nuclear disaster, now a tourist zone. By Anita Isalska, for CNN. Updated Tue April 26, 2016. URL: <https://edition.cnn.com/travel/article/chernobyl-tourism/index.html> (дата звернення 05.06.2025 р.).
5. Лисюк Т. В., Костів Б. Т. Інноваційні підходи до цифровізації екскурсійної діяльності в умовах трансформації туристичного простору. *Економіка та суспільство*. 2025. Випуск №74. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-74-34>
6. From nuclear disaster to Chernobyl's booming tourism. Al Jazeera. By Blake Sifton. Published On 9 Sep 2018. URL: <https://www.aljazeera.com/gallery/2018/9/9/from-nuclear-disaster-to-chernobyls-booming-tourism> (дата звернення 15.06.2025 р.).
7. Порядок відвідування зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення: Наказ Міністерства надзвичайних ситуацій України від 02.11.2011 р. №1157. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1319-11#Text> (дата звернення 15.06.2025 р.).
8. Про деякі питання розвитку територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи: Указ Президента України від 10.07.19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/512/2019#Text> (дата звернення 15.06.2025 р.).

9. Проєкт організації території Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника та охорони його природних комплексів: Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 09.11.2021 р. № 737. URL: https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/737nd1_1.pdf (дата звернення 15.06.2025 р.).
10. Офіційний сайт Державного агентства України з управління зоною відчуження. URL: <https://dazv.gov.ua/> (дата звернення 26.06.2025 р.).
11. «Поруйнували все». Як російська окупація назавжди змінила Чорнобильську зону. Шрамович В. для BBC News Україна. 26 квітня 2024 р. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/sxe8r66v480o> (дата звернення 26.06.2025 р.).
12. Дмитрук В.І., Дяченко Л.А., Гриньох Н.В. Розвиток Чорнобильської зони відчуження: економічна динаміка. *Revie of transport economics and management*. 2020. № 3 (19). С. 7–20.
13. Івченко Л.О., Романова К.М. Динаміка і перспективи розвитку туризму в Чорнобильській зоні. *Ефективна економіка*. 2020. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7619> (дата звернення 15.06.2025 р.).
14. Пестушко В.Ю., Чубук Ю.П. Чорнобильська АЕС як туристична дестинація. *Географія та туризм*. 2010. № 9. С. 82–86.

REFERENCES:

1. Chernobyl looking to develop tourism post-war. (2025) *World Nuclear News*. Energy & Environment. Monday, 9 June 2025. URL: <https://www.world-nuclear-news.org/articles/chernobyl-looking-to-develop-tourism-post-war> (accessed June 12, 2025).
2. Khudoba V., Skabara R., Samartseva M. (2021) Chornobylska zona vidchuzhennia yak unikalnyi turystychnyi napriamok [The Chernobyl Exclusion Zone as a unique tourist destination]. *Naukovi zapysky TNPU im. V. Hnatiuka. Seriya: Heohrafiia*. No. 50 (1). pp. 111–118. DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.21.1.13> (accessed June 26, 2025). (in Ukrainian).
3. Banaszkiwicz M. (2022) Tourism and Heritage in the Chornobyl Exclusion Zone. *Heritage, Tourism, and Community*. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003189596>
4. Chernobyl, site of nuclear disaster, now a tourist zone. (2016) By Anita Isalska, for CNN. Updated Tue April 26, 2016. URL: <https://edition.cnn.com/travel/article/chernobyl-tourism/index.html> (accessed June 05, 2025).
5. Lysiuk T. V., Kostiv B. T. (2025) Innovatsiini pidkhody do tsyfrovizatsii ekskursiinoi diialnosti v umovakh transformatsii turystychnoho prostoru [Innovative approaches to digitalization of excursion activities in the context of the transformation of the tourist space]. *Ekonomika ta suspilstvo*. No. 74. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-74-34> (accessed June 26, 2025). (in Ukrainian).
6. From nuclear disaster to Chernobyl's booming tourism. (2018) *Al Jazeera*. By Blake Sifton, On Sep 9, 2018. URL: <https://www.aljazeera.com/gallery/2018/9/9/from-nuclear-disaster-to-chernobyls-booming-tourism> (accessed June 15, 2025).
7. Poriadok vidviduvannia zony vidchuzhennia i zony bezumovnoho (oboviazkovoho) vidselennia [Procedure for visiting the exclusion zone and the zone of unconditional (mandatory) resettlement]: Nakaz Ministerstva nadzvychaynykh sytuatsii Ukrainy vid 02.11.2011 r. №1157. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1319-11#Text> (accessed June 15, 2025).
8. Pro deiaki pytannia rozvytku terytorii, shcho zaznaly radioaktyvnoho zabrudnennia vnaslidok Chornobylskoi katastrofy [On some issues of development of territories that have been subjected to radioactive contamination as a result of the Chernobyl disaster]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 10.07.19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/512/2019#Text> (accessed June 15, 2025).
9. Proiekt orhanizatsii terytorii Chornobylskoho radiatsiino-ekolohichnoho biosferneho zapovidnyka ta okhorony yoho pryrodnykh kompleksiv [Project for the organization of the territory of the Chernobyl Radiation and Ecological Biosphere Reserve and the protection of its natural complexes]: Nakaz Ministerstva zakhystu dovkillia ta pryrodnykh resursiv Ukrainy vid 09.11.2021 r. № 737. URL: https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/737nd1_1.pdf (accessed June 15, 2025).
10. Ofitsiyniy sait Derzhavnoho ahenstva Ukrainy z upravlinnia zonoiu vidchuzhennia. URL: <https://dazv.gov.ua/> (accessed June 26, 2025).
11. “Poruinuvaly vse”. Yak rosiiska okupatsiia nazavzhdy zminyla Chornobylsku zonu [“They destroyed everything.” How the Russian occupation changed the Chernobyl zone forever]. (2024) Shramovych V. for BBC News Ukraine. Published On Aprile 26, 2024. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cxe8r66v480o> (accessed June 26, 2025) (in Ukrainian)

12. Dmytruk V.I., Diachenko L.A., Hrynokh N.V. (2020) Rozvytok Chornobylskoi zony vidchuzhennia: ekonomichna dynamika [Development of the Chernobyl Exclusion Zone: economic dynamics]. *Revie of transport economics and management*, No. 3 (19), pp. 7–20.
13. Ivchenko L.O., Romanova K.M. (2020) Dynamika i perspektyvy rozvytku turyzmu v Chornobylskii zoni [Dynamics and prospects for tourism development in the Chernobyl zone]. *Efektivna ekonomika*, No 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7619> (accessed June 15, 2025)
14. Pestushko V.Iu., Chubuk Yu.P. (2010) Chornobylska AES yak turystychna destynatsiia [The Chernobyl Nuclear Power Plant as a Tourist Destination]. *Heohrafiia ta turyzm*, No. 9. pp. 82–86.